

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Mes – europiečiai

Klausydamasi kovo 11-ąją mūsų Nepriklausomybės 25-mečiui skirto koncerto, išgirdau ŽAS'ų atliekamą seną „Anties“ dainą „Lietuvos valstybė“. Ir prisiminiau, kokią išpūdį ji kėlė tada, kai ją pirmą kartą išgirdau – 1988-aisiais, kai, laikydami abiturų egzaminus, iki paskutinės minutės nežinojome, teks laikyti TSRS istorijos egzaminą ar ne. (Kokia laimė – ne-reikėjo...).

Tada ši daina buvo maištinga, ypač tos eilutės, kuriomis kreipiamasi į europietį („ei tu, kvapnusi europiet, ką apie mūsų gyvenimą žinai“). Na ir kitos, panašios, kuriose buvo išreikiama ne tik *homo sovieticus* gyvenimo klasutrofobinė patirtis ir nepilnavertiškumo kompleksas, tačiau ir kritikuojamas europiečių naivumas („ir vėl tave lengvai apgavo Rytai“).

Tačiau šiandien, klausydamasi jos, suvokiau, kad publicistinis šios dainos patosas paseno. Juk mes patys šiandien esame europiečiai – mūsų klaustrofobinė patirtis nyksta praeities ūkuose, nepaisant kai kurių aršių sovietinės praeities adeptų, kurie atrodo atgyvenę ir juokingi. Bijotis ar nerimauti reikėtų ne dėl jų – sribai, kagėbistai, šnipai, jų rėmėjai ir rėmėjos miršta, jų karta traukiasi, jie ištrinami iš gyvenimo knygos.

Reikėtų nerimauti dėl paveldimumo – kaip paveldimos genetinės ligos, taip galbūt paveldima ir tam tikros kartos atmintis ir vertybės. Žinoma, jos galbūt mutuoja, keičiasi, prisitaiko, bet kaip sovietinės nomenklatūros valdininkų vaikai ir anūakai paveldi savo tėvų ir senelių vertybinę orientaciją, taip paveldimi ir tam tikri veiklos metodai ir jų tęstinumas. Galbūt esama ir išimčių, tačiau, žvelgiant į kai kuriuos žinotus Lietuvos politikus, tas tęstinumas matyti plika akimi.

Man atrodo, kad į europiečius dabar šitaip, kaip kažkada dainavo „Antis“, galėtų kreiptis ukrainiečiai. Jie ir kreipiasi – tik galbūt kitaip. Kaip ne kartą pabrėžė iškilūs Lietuvos protai – gindami pačios Europos idėją ir netgi žūdami dėl jos. O ir pačių europiečių naivumas galbūt yra mitas. Juk visais amžiais egzistavo toks dalykas, kaip naudingos šalims sutartys, kur dėl pragmatiškų interesų galėdavo susitarti labai nepanašios kultūriškai šalys, pavyzdžiui, Vienos Habsburgai XVI a. vos nesudarė sandorio su Maskvos kunigaikštyste, tačiau tam sutrukdė Oršos mūšis. (Beje, Rusijos ambasadorius Oršos metines mininčiai Lietuvai pareiškė, kad tai buvęs tiesiog „girtuoklių mūšis“).

Mes pripratę prie tokių įžeidinėjimų, prie suklastotos ir tebeklastojamos, nutylimos savo istorijos, tačiau, regis, tam jau laiko nebėra – reikia tą istoriją susigrąžinti, ir ne tik Vytauto ir didžiųjų kunigaikščių laikus, bet ir visą lotyniškąjį-lenkiškąjį istorijos tarpsnį, jo turtingą raštiją, jo autorius ir knygas, meną ir literatūrą, atrasti savo epą – Jono Radvano „Radviliadą“, sužinoti apie aistringą ir permainingą Jonušo Radvilos ir kitų LDK didikų gyvenimą ir veiklą, daugelį kitų dalykų, be kurių sunkiai galėtume vadintis europiečiais, raštinga, intelektualia tauta – o juk būti tik valstiečių tauta ir apsiriboti vien folkloru tikrai nesinori.

Tam gali pasitarnauti ir viena įdomi paroda, šiomis dienomis atidaryta Vrublevskių bibliotekoje (apie ją plačiau – šio numerio „Kultūros kronikoje“). Spėju, kad Uršulė Radvilienė nėra labai žinoma nei mažiau, nei daugiau išprususiam tautiečiui. Taigi būtų verta pasidomėti šia įdomia asmenybe ir jos veikla.

Renata Šerelytė

Vilnius, Alumnatas (1622 m.).
Kadaise čia buvo Vilniaus akademijos studentų bendrabutis. Įrašytas į UNESCO kultūrinio paveldo sąrašą

ITALIJA

*Kaip Laokoonas su gyvatėm,
Turime su liūdesiu kovot.
Ėjom per Italiją, pamatėm
Rausvą smuklę, nutarėm nakvot.*

*Naktį laužės vynuogės pro langą,
Kalnas Dioniso augalų.
Rytą vėl keliavome per lanką,
Kupiną gėlių ir angelų.*

*Tyliai grojo rytmečio trimitai
Garbei iškeliaujančių svečių.
Ir auksiniai Renesanso mitai
Ėjo su vainikais ant pečių.*

Henrikas Radauskas

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Mes – europiečiai • **2-as psl. Antanas Balašaitis.** Tarmių atgijimas literatūroje (2) • **3-as psl. Vladas Braziūnas.** Nušviesėjimas/ **Renata Šerelytė.** Kankinė Uršulė • **4-as psl. Violeta Rutkauskienė.** Konstanco suvažiavimui – 600 metų (3) • **5-as psl. Algis Vaškevičius.** Verona – amžinosios meilės miestas • **6-as psl. Algirdas Girininkas** (5). Akmens amžiaus žmonių butis • **7-as psl. Leonas Peleckis-Kaktavičius.** „Vytauto Osvaldo Virkau meno vizija“ (4) • **8-as psl. Kultūros kronika**

Kitame numeryje: Ketvirtą kartą „Drauge“ su Liūne Sutema • Muziejnininkė Kazimiera Galaunienė

Tarmių atgijimas literatūroje (2)

Etnografinių regionų metus pradedant

ANTANAS BALAŠAITIS

Pabaiga. Pradžia 2015 m. kovo 14 d. „Kultūroje“

Vis sunkiau aprėpti gausėjančius tarmiškos **poezijos** rinkinius.

Savitu keliu į žemaitišką laisvą eiliavimą atėjo literatūros profesorė Viktorija Daujotytė (g. 1945 m.). 2010 m. išleistos knygos „Balsā ūkūs / Balsai ūkuose“ „Pasiaiškinimuose“ autorė rašo, jog žemaitiškai kurti pradėjo po motinos mirties. Tarsi norėdama pratęsti autentišką šeimos gyvenimą, kartojo jos žodžius, posakius, parašiusi žemaitišką tekstą „Motina“, vėliau ir eilėmis ėmusi rašyti. Tokia yra ir žemaičių dūnininkų (varniškių) šnekta parašyta laisvų eiliavimų knyga. Joje tekstai lygiagrečiai pateikti žemaitiškai ir bendrine kalba. Gimtoji šnekta – „kalba namiškė“ – autorei kaip šaltinukas: „Pasiilgimas, kartais neįveikiamas, motinos ir plačios abiejų pusių moterų giminės; jų šnekėjimo ir šnekėjimosi, kalbų ir apkalbų, balsų ir garsų, kuždesių, šnibždesių, šnabždesių, dūsavimų, šniurkščiojimų, pasilingavimų, sukišus galvas, suglaudus pečius“ (p. 7–8). Tą ilgęsi kūrėja išlieja eilėmis:

*balsus gėrdietus
gėrdo-tabgėrdo,
ė gražos mon ī tas
gėrdiejėms,
ta kalba nomėškė
gėrda ė gėrda,
kap tas mažos šal-
tėnoks pri mėška.*

Ta namiške kalba tiksliau išreiškiama ir gyvenimo filosofija, moralė, pasaulio suvokimas (p. 35):

*žemė na tik diel' dūnas
rek dalintīs, na tik sau,
je to nieka, ė tau nieka,
vėskas ī paprastā, vakā,
jie dūsi, ė gausi,
nie truobuos ba dūmu,
dūna iš žemės, al' žemė
na tik diel' dūnas,
dā ė diel dongaus*

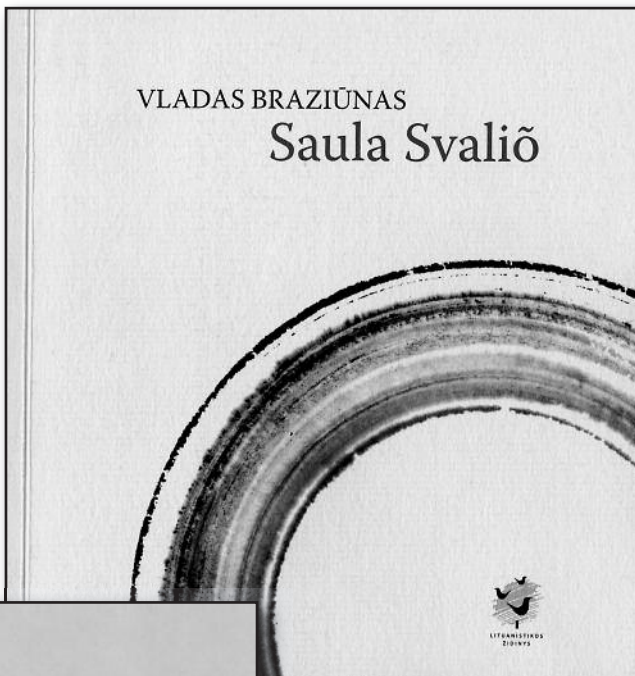
Po trejų metų profesorė išleido kitą eiliuotų tekstų knygą apie senolę „Gīvenu vīna / Gyvenu viena“ (2013). Iš sunkaus gyvenimo patirties ir vienatvės knygos lyriniam personažui *babūnei* kyla ne vienas apibendrinimas. Gal pritartume ir tokiam (p. 65):

*džiaugsmos tie tromps,
nosėšvīti ė nablėka,
vuo šėrdgiela tronk ēlgā,
metu metos – jie gėli;
geroms sublēzg kap kuoki
bliekėki žuolie, ė nieka;
vuo jie bluogā, kīk jied šėrdi,
ka jau ė ba mieras – – –*

Žemaitiškos šnekos nuotaiką abiejose knygose gražiai papildo brolio Jono, Danutės Mukienės, Jono Strazdausko, Arvydo Šliogerio, Virginijos Valuckienės fotografuoti autorės gimtųjų vietų vaizdai.

Tuo pačiu laiku žemaitiškas knygas išleido ir karteniškė pedagogė Teklė Džervienė (g. 1932 m.). Pradėjusi žemaitiškai eiliuoti 1992 m. ir po keleto metų tapusi antrojo žemaitiškos poezijos konkurso laurate. Naujausia jos poezijos ir prozos knyga „Žali žuoleli“ (2011).

Tarp keliolikos knygų vieną žemaitišką neseniai išleido ir žurnalistas iš Tirkšlių Juozas Elekšis (g. 1931 m.). Tai eilėraščių, apsakymų ir anekdotų rinktinė „Rokundā“ (2010). Pradžiuogino knygelė „Ėr

Viktorija Daujotė

BALSĀ ŪKŪS'
BALSAI ŪKUOSE

išplauks žuodiu upele” (redaktorė Sigita Dirmeikienė, 2013). Tai Kretingos Motiejaus Valančiaus bibliotekos Tarmių metų proga surengto jaunųjų skaitytojų konkurso dalyvių 15 pasakojimų rinktinė, iliustruota mokinių piešiniais. Rašinių autoriai – 8–14 metų mokiniai iš 7 rajono mokyklų. Taigi šiame krašte rajone ugdoma žemaitiškai kalbančių tėvų pamaina. Gal iš jų išaugs ir rašytojų?

Kalbą apie žemaitiškus tekstus norėčiau baigti reikšminga Viktorijos Daujotės pastaba: „Tarmė yra pirminė sąmonės kalba tam, kas ją yra kalbėjęs. Pėdsakas neišnykstantis” ir priesaku: „Liudykime, kad mums tai

buvo ir tebėra svarbu. Kad daugiau galime įgyti tik neprarasdami to, ką turime, ką paveldėjome”¹ Tai išlikimo instinktas – įsitikinusi *namiške kalba* parašytų eiliuotų apmąstymų autorė.

Tarmiškai eiliuoja ir uteniškė Regina Katinaite-Lumpickienė (g. 1955 m.). Eilių knygeles pradėjusi leisti 2000 metais, po kelerių metų išleido ir dvi savo gimtąja aukštaičių uteniškių tarme: „Gegutes ab-rūsėliai” (2005) ir „Paraič nama” (2009). Sulaukusios pasisekimo knygelės paskatino poetę jas pakartoti. Pridėjusi pluoštą naujų eilėraščių, 2013 m. ji išleido didoką rinktinę „Udeniu, ugniu, žalynais” su kompaktine garso plokštele. Daugelis kūrinių – tik po keliolika žodžių, dauguma jų ir be pavadinimų. Nuširdžiausi kūrėjos jausmai eilėmis išlieti Aukštaitijos kalvoms, ežerams ir gimtajai tarmei. Kaip pritarimas žemaitėi Viktorijai Daujotytei skamba jos raginimas tarsi išvada knygos gale (p. 140):

*neišsigink tarmes –
gesmelas sava gražiausias –
kožnas paukštis jų turi
ir išmoka sava vaikus
kaip iš tėviškes šulnia
jų gersi ir gersi
par visų umželį
sugrįždamas
pasisimt
šita undenia
žemes
dungaas*

Tarmę poetė laiko tėviškos turtu (eil. „gimtoji tarme” p. 59):

*mamute sakydava – kožnas
tėte sakydava – žėdnas
ak tas Aukštaitijas ūlyčias
su sava žodžiais žadeliais
kaip marškam dimais išaustom –*

*kad tik navatniau
kad tik gražiau
kad margiau –
tai šitaks mūsų tėviškių turtas
tai šitaks*

Tarsi himnas skamba poetės trieilis Aukštaitijos ežerams (p. 65):

*nežinau nieka gražesnia
až ažerus Aukštaitijos
kažnam – pa dungų inbridusį*

Pagirtina Alytaus mokytojos Svetlanos Žadeikienės iniciatyva dzūkų tarme kurti eilėraščius vaikams. Naujausia jos knygelė „Ateik, vaikuci, in mano sodų”. Norą rašyti dzūkiškai ši perlojiškės politinės kalinės duktė apibūdino gražiu palyginimu: „Man dzūkų tarmė – kaip paukštuko giesmė, noriu jos grožį ir žodyną išsaugoti ateinančioms kartoms” (Benjaminas Kondratas. Kūrėjų pėdsakais Alytaus krašte, 2013, p. 374). Galima džiaugtis tokia kūrėjų nuostata, ji stiprina tarmiškos kalbos tradicijas. Taigi atrodo, kad Tarmių metai nesibaigė ir dar ilgai truks.

Tarmiškos kūrybos tradicijas puoselėja rašytojas Romas Sadauskas (g. 1938 m.). Pernai pasukutinį birželio šeštadienį pačiame jotvingių žemės viduryje Demeniškių kaimo sodyboje jau šestą kartą surengti Tarmių ir šnektų atleidai. Ispūdingai šventei buvo išleista Sadausko poezijos knyga „Sudzievuliū”. Knygos, pavadintos trupmenų poema, autoriaus įžangos žodis baigiamas taip: „... niekas, o niekas daugiau, cik dzūkas su dzūku suscikį ir isiskirdami, tep logadniai neacisveikina: – Sudzievuliū...” Knygos kalbos konsultantė Danutė Žilienė paaiškina, kad *trupmena* – ne matematikos terminas, šis žodis Veisiejų ir Seirijų šnektose atitinka plačiau vakarinių dzūkų vartojamą *gurinį*, taigi *trupinį*. Tokių jausmų, nuotaikų, minčių trupmenų, išsakytų dažnai tik keliolika sodrių dzūkiškų žodžių, šioje poemoje, arba dzūkiškai tariant – poringėje, yra 216. Viena iš jų (20-oji) skirta gimtajai šnektai:

*... prigimcinės šnektos
saldumas
naminis
kamino dūmas
ruginio lusto
duonumas
gegulės kukavimas
karvelėlio burkavimas
vieversuko čiranimas
baltas ažaro smėlis
amžinas
kazdžieninis
tavo
ir mano
gyvenimėlis...*

Dzūkų tarme kuriama ne vien grožinė literatūra, bet ir rašomi etnografijos darbai. Varėniškė pedagogė Stasė Radzevičienė yra išleidusi knygelę „Paprocų gyvascis dzūkų veseliosa” (2007).

Pasižvalgę po žemaičių ir aukštaičių poezijos knygas ir knygeles, atiduokime prideramą garbę Lietuvos šiaurės lygumose, Pasvalio krašte, išaugusiam poetui, vertėjui ir eseistui Vladui Braziūnui (g. 1952 m.). Gimtąja tarme parašytų eilių rinktinės „Saula pri la dos” (2008) „autorius profesionaliai mokyta bendrinės lietuvių kalbos” ir ja yra parašęs keliolika knygų. Pakartotinio šios knygos leidimo (2014, dabar ji pavadinta „Saula Svaliō”) pratarmėje autorius pasisako, kad „savo tarmė, savo tėvų, giminės ir augtinės aplinkos kalbą, girdi nuo gimimo. Pasvalyje, Dagiliškyje, Talačkoniuose. Prie Svalios ir prie Neries. Ir Vilniuje. Ir visur kur. Tarmė jam tebėra kasdienė kalba. Kadangi vaikystės vienintelė, sąmonėje jos ataidai – patys gyviausi” (p. 5).

Neginčytinas poeto požiūris į bendrinės kalbos šaltinius: „... bendrinės kalbos gyvastis ir stiprybė eina ne iš kur nors kitur; o iš neapbrėpiamos mūsų tarmių įvairovės, iš tarminės liaudies kūrybos, iš tautosakos (ne tarmėmis ji, klasikinė, apskritai neegzistuoja) ir jos atspindėto baltų kosmoso” (p. 6). Paskelbtieji Tarmių metai jau praėjo, o autorius šią knygą skiria „dar vienam tarmių šimtmečiui”. Galima

Nukelta į 3 psl.

Atkelta iš 2 psl.

tik pritarti tokiam linkėjimui.

Vlado Braziūno tarmiškų eilių knygos išleistos Lietuvių kalbos instituto „įmanomais paskaityti rašmenimis“ su greta teikiamu vertimu į bendrinę lietuvių kalbą, „tyčia ne poetiškai, o filologiškai“. Norintiems tarmę išgirsti autorius pataria skaitant klausytis pridėamos kompaktinės plokštelės.

Gimtinėje aptariant knygą pasamprotauta, kas yra tarmė Vilniuje gyvenančiam poetui: „V. Braziūnui tarmė – tarpininkas tarp prisiminimų ir dabarties. Tai autentiškiausia jungtis, padedanti jei ne fiziškai, tai bent per kalbą sugrįžti namo”². Tarmiški poeto iš palatvės krašto, iš Žiemgalos, eilėraščiai tarsi mėgina sujungti, suvienyti abi likusias gyvas baltų tautas ir kalbas (eilėraštis „nekiek ta kele“, p. 60):

lātvē ne tēp jo tol’
gerdžes’, klyk’ Daugovō
golbēla, sesēla baltoj
palyks nevaliō

dūr’s kietā, pasāula vālio
tava vieto ont sloņksče driežs
loņkčēs’, loņkčēs’, kol’ nosēdrieks
kēl’s on žiem’s, kor žalče karālē
nors on piets vys mėgioņs, on piets

žiemiu žemēla žem
lēgē gala, on gāla, po žem’

Nelengva aprėpti tarmiškai išleistas poezijos ir prozos knygas, dar sunkiau sugaudyti kūrinį, parašytus bendrine kalba, bet autorių valia pajvairintus tarmiškais intarpais ar dialogais. Tokie dialogai kaip veikėjų charakterių kūrimo priemonė pasitelkiami dzūkų Birutės Jonuškaitės apsakymų rinkiniuose „Rugių laukas“ (1996), „Žalčių tiltas“ (2002) ir Juozo Prapiesčio atsiminimų knygoje „Pasaulė prasdeda sodzun“ (1998), joniškietės rašytojos Stasės Jasiūnaitės (1912–1986) apsakose „Gyvenimo apysaka“ (1987) ir „Mano brolis Aleksas“ (1990), jau minėto žemaičio Edvardo Rudžio istorinėje apybraižoje „Nuodėmė ant laužo“ (2008) ir daugybėje kitų kūrinių. Galbūt šie Etnografinių regionų metai paskatins „Gimtosios kalbos“ skaitytojus atkreipti dėmesį į tarmiškos kalbėsenos atspindžius grožinėje literatūroje, pasidalyti rastomis ištraukomis su kitais ar jas panagrinėti.

Šią apžvalgą norėčiau baigti rašytojo žemaičio Romualdo Granausko (1939–2014) mintimis apie tautos dvasios buveinę tarmėse iš jo esė „Žodžio paglostymas“: „Sakiau ir sakysiu: kalboje gyvena tautos dvasia. Ne vienas aš sakiau, daug kas taip sakė, bet būtų užvis liūdniau, jeigu šitą ištarčiau paskutinis. Bet gal ne. Gal tikrai dar ne.“ Negalima užmiršti ir pusės amžiaus okupacijos, kai ta dvasia buvo slopinama kartu su kalba: „Kur turėjo slėptis kalbos dvasia, kai viėšumoje jau niekur nebebuvo jai vietos. Ji nuėjo į tarmes, į šnektas, į partarmes, ten jai buvo saugu. Ten jai ir dabar saugiausia”³.

1- Viktorija Daujotė. Balsā ūkūs / Balsai ūkuose. Vilnius, 2010, p. 10.

2- Asta Skujytė. Gimtinės jamžinimo projektas, *Šiaurietiški atsivėrimai*, 2013, nr. 34, p. 60.

3- Romualdas Granauskas. *Trečias gyvenimas*. Vilnius, 2014, p. 144, 146.

A. ir M. Černiauskų nuotr.

RENATA ŠERELYTĖ

KANKINĖ URŠULĖ

girtas biasas pas kaimyni *
guli su stačiu ragu
tu kaip šviesus kerubias
āini juodu padlagū
skarpečkėlas bolts pinas

biasas mūkų mon’ ištaiso
už adverijų nakčiū
ale niekas mon’ nebāisu
jeigu diėnų tu atāisi
kerosinai su dagčiū

tu kaip šaukštas ans kaip peilis
anei srėbt’nei atsiriekt’
Dievų myliu bieso gaila
kaip gyvint’su tókiu mėili
raiktų mirt’ ir neberėkt.

KANKINĖ URŠULĖ

girtas biasas pas kaimynę
guli su stačiu ragu
tu kaip šviesus cherubinas
juodomis grindim eini
kojinaitės baltos pinas.

biasas kančią man ištaiso
užu durų naktyje
betgi nieks man nebaisu
jeigu dieną tu ateisi
kerosine su dagčiu

tu kaip šaukštas jis kaip peilis
anei srėbt’nei atsiriekt
Dievą myliu bieso gaila
kaip gyvent su tokia meile
reiktų mirt ir neberėkt

*svetimžodis kupiškėnų tarmėj – turi būti „pas susiedku”o „kaimyni” čia panaudotas dėl rimo.

Balio Buračo nuotr.

VLADAS BRAZIŪNAS

NOŠVESĖJOMS

gymėnės’, gėnt’s mėliāus’
mėnūle švies pėlnōj
ākmenė žēmē kėlnōj
tomsybiu karvēle lās

maīnas švies on myre
lādē akys’ soblyks’
prārasto ongelystē
vaīkos po balsa tyrs

laīks atlēks kēp žiūrke
ē šiepes’ – tuoj šōks on vēida
kāulu jėgō ē šiorpo
on kreido, on kreīdo siorb’

bāłts ēs atlāidēs’ –
prē kāpu tvōros palāidos

NUŠVIESĖJIMAS

giminės, gentys mieliausi
mėnulio šviesa pilnoji
akmenys žemę kilnoja
tamsybių karveliai lesa

mainosi šviesa į myrio
ledai akyse sublyksi
prarastą angelystę
vaikausi po balso tyrus

laikas atlėks kaip žiurkė
ir šiepias – tuoj šoks į veidą
kaulų jėgą ir šiorpą
į kreidą, į kreidą siurbia

baltas esu ir atleidęs –
prie kapų tvoros palaidos

Konstanco suvažiavimui – 600 metų (3)

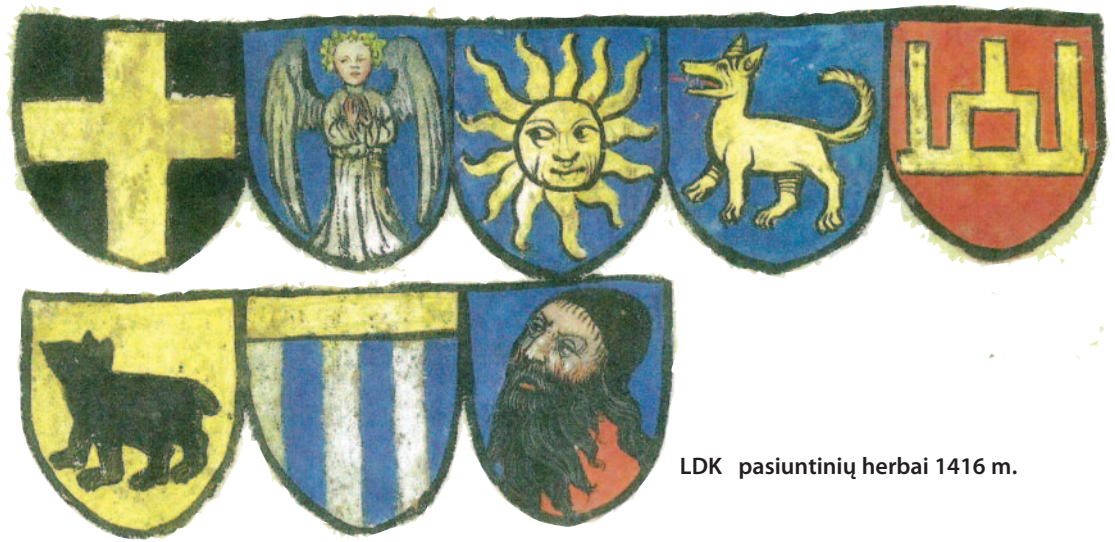
Palikimas: seniausių Lietuvos valdovų vėliavų ir LDK delegacijos herbų atvaizdai

VIOLETA RUTKAUSKIENĖ

Tęsinys. Pradžia 2015 m. kovo 7 d. „Kultūroje“

Antroji vėliava atpažįstama kaip Vytauto Didžiojo dinastinė. Ji yra dviejų spalvų – raudonos ir geltonos, išdėstytų šachmatiškai keturiuose laukuose. Raudonuose laukuose atvaizduotas Lietuvos Vytis (raitelis) su pakeltu kalaviju ir tamsiai mėlynu skydu su geltonu dvigubu kryžiumi jame. Geltonuose laukuose atvaizduota juoda figura – pėsčias karys (riteris), laikantis pakeltą juodą kalaviją, kitoje rankoje – juodą skydą. Virš vėliavos – karūna, veikiausiai parodanti valdovo – princo, fiursto (vok. fürst) ar hercogo (vok. Herzog, angl. duke) rangą. Prie vėliavos nėra jokio įrašo, bet ji atpažįstama iš kiek anksčiau minėto U. Richentalio nupiešto identiško Vytauto Didžiojo ir jį atstovaujančių pasiuntinių herbo. Abu čia paminėtų vėliavų piešiniai yra kol kas ankstyviausiai datuojami Lietuvos vėliavos atvaizdai. Čia, „Drauge“, platesniam visuomenės ratui jie publikuojami pirmą kartą Lietuvos istorijoje.

Šiame karališko Portugalijos heroldo sudarytame rankraštyje 144 puslapyje randame spalvotus Lietuvos žemių herbus. Jie yra aštuoni: pirmame herbe – juodame lauke geltonas kryžius, iki šiol galutinai neišaiškintas Vytauto ir jo aplinkos naudotas herbas. Antrasis herbas vaizduoja mėlyname fone baltą angelą – Naugarduko, gal Kijevo žemę. Trečiasis mėlyname lauke – geltoną saulę, Podolės žemę. Ketvirtasis mėlyname lauke vaizduoja vilką, šunį (kitur – plėšrią voverę), Volkovysko žemę. Penktasis herbas – raudoname lauke Gedimino stulpai, simbolizuojantys Lietuvos žemes ar ją valdančiosios dinastijos ženklą. Šeštasis herbas – geltoname lauke juoda meška, žemaičių žemės. Septintasis – kol kas neatpažintas Lietuvos žemių herbas, klaidingai priskiriamas lenkų riteriui Andriui Paliczgy. Aštuntame herbe galėtume išvelgti Trakų žemės herbą, mėlyname skyde vaizduojantį barzdoto vyro

LDK pasiuntinių herbai 1416 m.

galvą. Užsienio tyrinėtojai šį herbą taip pat klaidingai priskiria lenkų bajorams, įvardija jį kaip Thaum Schrium ar Ghamn de Schritn. Toliau 249 puslapyje atvaizduoti trijų Lietuvos delegacijos valdovų – Jurgio Gedgaudo, Mykolo Sapiensko ir Jurgio Galmino – spalvoti herbai.

Visi šie ankstyviausi Lietuvos vėliavų atvaizdai ir herbai buvo atrasti pradėjus rašyti šį straipsnį, mažai kam girdėtame XV a. rankraštyje, todėl tikėkimės, jie sudomins istorikus ir heraldikos tyrinėtojus Lietuvoje.

K. Grunenbergo herbynas.

Juodaskvernis riteris ir Senosios Lietuvos herbas
<http://daten.digital-e-sammlungen.de/~db/0003/bsb00035320/images/index.html>

Dar vienas 600 metų bažnytinio susitikimo sukaktį menantis šaltinis yra Konstanco miesto mero (burmistro) Konrado Grunenbergo sudarytas herbynas. Jame, kaip ir kituose, ką tik paminėtuose rankraščiuose, pasiliko įdomių momentų Lietuvos istorijai. Konradas Grunenbergas, kaip ir U. Richentalis, buvo vietinis Konstanco miesto gyventojas, tačiau gyvenęs jau vėlesniais laikais po čia minimo bažnytinio suvažiavimo. K. Grunenbergas – neeilinė, visapusiška viduramžių asmenybė: Konstanco miesto tarybos narys, meras (1466, 1468, 1470 m.), pirklys, keliautojas, paskutinysis Europos riteris, aplankęs daugybę Centrinės ir Šiaurinės Europos valstybių ir miestų, piligrimas, keliavęs po Šventąją žemę, pabuvojęs Jeruzalėje.

Eidamas Konstanco miesto mero pareigas, rotušėje atrado daug įvairios ir įdomios, tačiau padrikai ir netvarkingai sukrautos istorinės suvažiavimo medžiagos ir pasišovė ją sutvarkyti. Betvarkant kilo idėja įamžinti jo gimtajame mieste apsilankiusius didžiūnus ir riterius. Taip gimė puikiais vaizdiniais iliustruotas rankraštis „Riteriai ir didikai Konstance“ (Ritters und Burgers zu Constanz). Herbynas iliustruotas krikščioniškos Europos miestų atvaizdais, suvažiavimo metu Konstance vykusių švenčių, iškilmingų eisenų, delegacijų su tiktuvių ir prisistatymo scenomis, riterių turnyrų, paradų piešiniais, žymesniųjų riterių ir heroldų portretais. K. Grunenbergas paruošė ir surašė riterių turnyrų dalyvius ir paliko jų sąrašus.

Šiame herbyne atrandame gražius Lietuvos valdovų ir didikų herbus. Greta to laikmečio Europos karaliams K. Grunenbergo pieštųjų herbų atrandame du karaliaus Jogailos herbus, iš kurių vienas atvaizduotas per visą rankraščio lapo dydį su jo valdomų žemių – Lenkijos, Lietuvos, Rusijos ir senosios Lenkijos – simboliais. Prie dešinėje pusėje atvaizduoto lietuviško Vyčio yra užrašas: Vytautas, Švitrigaila (Miuncheno biblioteka, p. 51 / 46).

Čia iškyla įdomus momentas, kurį užfiksavo tik K. Grunenbergas. Švitrigaila oficialiai suvažiavime nedalyvavo, bet į Konstančą atvyko po suvažiavimo, kai jame dar tebebuvo imperatorius Zigmanatas Liuksemburgietis. Vienaip ar kitaip Švitrigailos atvykimas po suvažiavimo buvo užfiksuotas rašytiniuose dokumentuose. K. Grunenbergas, radęs Švitrigailos paminėjimą, jį įamžino savo kronikoje.

78 (73) puslapiuose pavaizduotas Vytautą atstovaujančio pasiuntinio herbas, kuriame juodame lauke atvaizduotas geltonas ožiaragis. Kas tai per

simbolis, kam jis priskiriamas, iš sunkiai įskaitomo įrašo sunku suprasti. Įskaityti galima tik Vytauto vardą ir tai, kad šis ženklas yra lietuvių atstovo. Atskirai atvaizduotas Fiodoro iš Smolensko herbas su dviem liūtais ir dar keletas su Lietuva ar jos atstovais sietinų herbų.

Išpūdingiausias yra Lietuvos (lietuvių) hercogo-kunigaikščio herbas ir virš jo atvaizduotas visiškai mums nežinomas, negirdėtas ir nematytas Senosios Lietuvos herbas. Kiek žemiau – Lietuvos hercogo herbas. Lietuvių hercogo herbas – keturių laukų, raudonos ir geltonos spalvų, išdėstytų šachmatine tvarka. Raudonuose laukuose pavaizduotas iškilmingai riste ant balto žirgo jojantis baltas riteris su kalaviju, pakeltu į viršų, geltonuose laukuose – juoda figūra su kalaviju vienoje rankoje ir mėlynu skydu kitoje. Virš herbo – du riteriški šalmi, virš jų – skydininkai, atkartojantys paties herbo figūras – baltą raitelį ir juodą figūrą, pėsčią kari (riterį), vilkintį juodu ilgaskverniu apsiaustu, rankose laikantį mėlyną skydą ir iškeltą kalaviją. Šis herbo vaizdas atkartojamas ir kituose vėlesniųjų amžių herbynuose. Istorijos tyrinėtojai pastebi, kad Vytautas galėjęs naudoti ir kitą heraldinių ženklų sistemą, apie kurią mes dar mažai ką žinome, tačiau būtent Konstanco metraštininkų palikti piešiniai mums tai paliudija ir parodo. Nors šiame herbe raitelis atvaizduotas gana tiksliai, tačiau Vytauto naudotas pėsčias karys ankstesniuose antspauduose sunkiai atpažįstamas. Istorikai jį vadina Trakų kariu, tačiau simbolio tradicija gali siekti ir senesnius laikus ir gali būti sietina su kitomis Lietuvos vietovėmis.

Nukelta į 8 psl.

Senosios Lietuvos ir Lietuvos hercogo herbas K. Grunenbergo 1480 m. herbyne. Bavarijos biblioteka

Lenkijos karaliaus, Vytauto ir Švitrigailos herbai K. Grunenbergo 1480 m. herbyne. Bavarijos biblioteka

Verona – amžinosios meilės miestas

Veronos amfiteatras

Scaligerių šeimos kapai

ALGIS VAŠKEVIČIUS

Šiaurinėje Italijoje, Veneto krašte įsikūrusi Verona jau šimtus metų traukia turistus iš viso pasaulio savo turtinga istorija, ypatinga architektūra, nuostabių senamiesčių, o labiausiai – dėl Romeo ir Džuljetos istorijos. Būtent ši istorija, 1595 metais užrašyta nemirtingojo Williamo Shakespeare'o, laikoma viena geriausiai žinomų, dažniausiai komentuojamų ir ekranizuojamų dramų pasaulyje. Šiame, kai minimos 420-osios dramos sukūrimo metinės, apie ją vėl daug kalbama, ji vėl ir vėl statoma įvairių pasaulio teatrų scenose.

Verona – labai senas, dar gerokai iki Kristaus įkurtas miestas, per tūkstantmečius daug kartų keitęs šeiminkus. Miestas nuo 2000-ųjų metų yra įrašytas į UNESCO pasaulio paveldo sąrašą dėl savo senosios architektūros, jame gyvena apie 265 tūkstančiai gyventojų, o turistų kasmet čia apsilanko milijonai. Didžioji dalis atvažiuoja ieškoti Džuljetos ir Romeo pėdsakų – Veronoje galima pamatyti ir namą, kur, kaip gyvenusi Capulečių šeima, turėjusi vienintelę dukrą Džuljetą, ir jos kapą, ir Romeo namą.

Verona minima nuo 300 metų prieš Kristų. I amžiuje iki Kristaus Verona buvo vartai į Adrijos jūrą, 89-aisiais metais po Kristaus ji tapo Romos kolonija. 403 m. vestgotai Veronoje nugalėjo romėnų pajėgas, 489 m. ostgotų karalius Teodorikas nugalėjo Odoakro vadovaujamus germanus. 568–774 metais Verona buvo kunigaikštystės centras, IX–XI a. miestas priklausė ir frankams, ir vengrams, ir bavarams. Nuo XII amžiaus Verona tapo miestu-komuna, vėliau įėjusi į Lombardijos lygą. 1387 m. miestas prisijungė prie Milano, 1405 m. – prie Venecijos, kuri 1797 m. atiteko Austrijai. Italijos karalystės dalimi Verona vėl tapo tik 1866 metais.

Verona įdomi ne vien dėl šios amžinosios meilės istorijos – čia galima pamatyti puikiai išsilaikiusį amfiteatrą, vadinamą Arena – sunku net patikėti, kad jis statytas dar 30-aisiais metais po Kristaus ir yra trečias didžiausias Italijoje po Romos Koliziejaus ir Capua arenos. Čia tilpdavo apie 25 tūkstančiai žiūrovų, 139 metrų ilgio ir 110 metrų pločio statinys tik šiek tiek nukentėjo per žemės drebėjimą 1117 metais, kai nugriuvo dalis sienos.

Mieste yra išlikęs ir Romėnų te-

atras, statytas dar pirmajame amžiuje prieš Kristų, per šimtmečius gerokai apgriuvęs, bet XVIII amžiuje nupirktas turtingo veroniečio ir prikeltas naujam gyvenimui. Daugelis miesto gatvių ir aikščių susiformavo dar viduramžiais ir nepakito iki mūsų dienų, o miesto bažnyčios stebina savo didybe ir puošnumu. Ypatingai graži Erbe aikštė, kur išlikę senieji turgūs, kelis šimtus metų skaičiuojantys pastatai, bokštai ir bažnyčios.

Turistai Veronoje skuba pamatyti ir ją kažkada valdžiusių Scaligerių šeimos kapus – gotikinio stiliaus įtakingų ir turtingų didikų sarkofagai ne palaidoti žemėje, o iškelti virš gatvės ir savo puošnumu iš tolo patraukia dėmesį. Tai ištis neįprastas vaizdas, kurio nepamatysi kituose miestuose. Netoliese yra dar vienas įdomus akcentas – nedidelis plyšelis mūrinėje sienoje – teigiama, jog į šį plyšį daugelį metų Veronos gyventojai įmesdavo raštelį, kuriame paskūsdavo neįtikusį valdininką ar triukšmadarį, savo šeimą skriaudžiantį kaimyną.

Ypač daug turistų plūsta į Veroną vasario 14-ąją, šventojo Valentino dieną. Tą savaitgalį Veronoje vyksta ypatinga šventė – gatvėse rodomi spektakliai, vaidinimai, skamba muzika, turistai gali nemokamai nusifotografuoti ar paragauti įvairių rūšių šokolado.

Žinoma, visus labiausiai domina Džuljetos namas, kuris, manoma, statytas XIV amžiaus pradžioje. Čia yra ir garsusis Džuljetos balkonas, nors iš tiesų tas balkonas atsirado gerokai vėliau ir jame nelaimingos meilės auka niekada nestovėjo. Nedidelis kiemelis nuolat pilnas lankytojų – beveik visi jie nori paliesti čia stovinčios bronzinės Džuljetos dešiniąją krūtį, mat tikima, jog tai atneš laimę ir meilę. Nuo milijonų rankų prisilietimų šioje vietoje skulptūros metalas tiesiog nublizgintas.

Bilietas į keturių aukštų Džuljetos namą kainuoja 6 eurus, bet per vasario 14-osios šventę kaina simbolinė – 1 euras. Namą pamatyti įdomu, nes jis gerai išsilaikęs, jį puošia įdomi sienų tapyba, čia galima pamatyti ir to laikotarpio rūbus, o Džuljetos miegamajame stovi dekoracijos, kurios buvo naudojotos garsiojo italų režisieriaus, du kartus „Oskarui“ nominuoto Franco Zeffirelli 1968 metais sukurta filme „Romeo ir Džuljeta“, kuris iki šiol laikomas viena sėkmingiausių W. Sha-

kespeare'o dramos ekranizacijų.

Čia stovintys kompiuteriai, kuriuose galima rasti daug medžiagos apie dramą, atrodo taip, tarsi jie būtų iš XVI amžiaus – toks originalus jų dizainas. Aišku, kiekvienas Džuljetos namo lankytojas nori išeiti į legendinę jos balkoną ir ten nusifotografuoti, todėl prie balkono tenka luktelti įvairiausių lankytojų eilutėje – tai dažniausiai jaunos besisypsiančios poros, kurioms visas gyvenimas – dar prieš akis, o Džuljetos namas ir jo aplinka – puiki vieta vienas kitą apdovanoti karštu bučiniu.

Šiame kiemelyje – ir tūkstančiai jaunavedžių užkabintų spynelių, ir daugybė raštelių. Pastarieji – taip pat Veroną lankančių turistų tradicija, o kieme esanti siena, ant kurios rašteliai pritvirtinami, vadinama Džuljetos siena. Kasmet čia pritvirtinama (dažnai ir kramtoma guma) tūkstančiai raštelių, užrašant savo ir savo mylimojo

čia laiškų autoriams atsakymus, palaiko juos, pataria ir padrašina. Apie tai 2010 metais net buvo sukurtas filmas „Laiškai Džuljetai“, kuris sulaukė didelio susidomėjimo ir palankių žiūrovų atsiliepimų.

Įdomu tai, kad visai netoli nuo Džuljetos namo galima ir rasti ir Montekijų šeimos, kurios narys buvo Džuljetos mylimasis Romeo, namą, bet jis turistams mažai žinomas, daugelis net nėra girdėjęs, kad toks namas Veronoje yra. Tiesa, jo aplankyti negalima, čia nėra jokio muziejaus, tik nedidelis kiemas už vartų, o apie tai, kad čia gyveno Romeo, liudija nedidelė lentelė prie įėjimo.

Dar viena vieta, kurią turistai stengiasi aplankyti – Džuljetos kapas. Veronos gidai, primygtinai klausiami, ar tai tikrai ta vieta, kur buvo palaidota Džuljeta, atsako diplomatiškai – teigiama, kad tai tikrai ta vieta, bet yra ir kitų versijų, iš kurių įtikimiausia, jog čia kažkada buvusios įrengtos arklių girdyklos. Tačiau daugelis apsilankiusiųjų nesivargina spėliojimais ir skuba laipteliais žemyn, į pastato kriptą, kur ir yra akmeninis kapas. Tai ištis graži vieta, šalia jos – uždaras kiemelis, čia yra ir nedidelis freskų muziejus, leidžiantis susipažinti su viduramžių sienų tapybos menu. O prie įėjimo – nedidelis talentingojo W. Shakespeare'o paminklas ir lentelė su ištrauka iš „Romeo ir Džuljetos“.

Metai bėga, o nemirtingos ir amžinos meilės istorija iki šiol jaudina milijonus jaunų širdžių visame pasaulyje. Nėra abejonės, kad šiame, jubiliejiniais „Romeo ir Džuljetos“ metais, Verona vėl sulauks šimtų tūkstančių lankytojų, dar milijonai rankų lies skulptūrą Džuljetos kiemelyje ir tikės, jog viskas pasaulyje praeina, o meilė – lieka. □

Bronzinė Džuljeta

Paminklas „Romeo ir Džuljetos“ autoriui

Naujausi duomenys apie mūsų protėvius (5)

Akmens amžiaus žmonių buitis

ALGIRDAS GIRININKAS

Priešistorę mes dalijame į du laikotarpius – kai gamta diktavo žmogui ir kai žmogus pradėjo įvaldyti gamtą ir ją veikti (pvz., ėmė kirsti, deginti miškus), ir tai prasidėjo nuo holoceno, t. y., nuo mezolito laikotarpio pradžios prieš 9 tūkstančius metų pr. Kr.

Šiaurės elnių medžioklė

Šiaurės Europoje, tuo pačiu ir dabartinės Lietuvos teritorijoje, žinome gyvenus vėlyvojo paleolito laikotarpio (12 500–9600 m. pr. Kr.) Hamburgo, Federmesserio, Svidrų, Bromės, Liungbiu kultūrų žmones, kurie kūrėsi prie didesnių upių, ežerų ir paprastai netoli brastų – seklesnių vietų, kur per upę šiaurės elnių migracijos metu keldavosi jų bandos. Brastų esama tose vietose, kur upės (pvz., Minija, Nemunas ir kt.) plauna kranto moreną ir užneša vagą (morena – ledyno nešamų uolienų sankaupa ar ledyno atneštų uolienų nuolaužų – riedulių, skaldos, akmens luistų, smėlio, molio pylimas ar krūva vietoje, kur tirpo ledynas), arba prie tekančių ežerų, tokių kaip Žeimenis Rytų Lietuvoje. Kiekvieną vėlyvą rudenį ir ankstyvą pavasarį šiaurės elniai migruodavo didžiulėmis bandomis: prieš žiemą – į pietus, žiemai baigiantis – į šiaurę.

Lygiai taip, kaip migruoja paukščiai, šiaurės elniai nenukrypsta nuo savo įprastų kelių. Jeigu jie pro tą berželį praėjo į pietus, tai pavasarį jie pro tą berželį būtinai praeis ir atgal. Tokius dalykus akmens amžiaus žmonės pastebėjo ir tuo naudojosi. Ir dabar laukiniai elniai migruoja šiaurinėje Skandinavijos dalyje, Aliaskoje, Sibire. Mūsų, miškų zonos, platumose gyvūnai taip pat sezoniskai šiek tiek migruoja, bet tik nedideliais atstumais to pačio miško teritorijoje – atskirų sezonų metu keičiantis maisto šaltiniams ar prieš rūją (pvz., briedžiai, stirnos, netgi šernai, vilkai). Šiaurės elniai migruodavo apie 500–1000 km atstumu. Viena pagrindinių jų migravimo priežasčių yra juos kankinantys kraujasiurbiai mašalai. Gyvūnai kyla į atšiauresnes, vėjuotas vietas, kur nėra miško ir kur mažiau mašalų. Dabar, klimatui šylant, kai keliavimas į šiaurę nebepadeda, šiaurės elniai kopia aukštyn į kalnus, kur daugiau vėjo ir šalčiau.

Elniai brastose būdavo šaudomi strėlėmis iš lanko, badomi ietimis, o dažnai mušami ir raginiais kūjais, kai kaimenė lipdavo iš vandens. Tokiu momentu žmonės prie jų galėdavo prieiti labai arti.

Laukdami pasirodant šiaurės elnių medžiotojai įsirengdavo laikinas stovyklavietes, todėl prie vandens, kur būta brastų, bemaž visada aptinkame paleolito laikotarpio gyvenviečių liekanų. Čia būdavo įrengti lengvo – palapinės tipo būstai. Laikino tipo būstuose prie brastų randama daiktų, susijusių tik su medžiokle – lankų, titnaginių strėlių antgalių, ietigalių, dar peilių liekanų. Medžiotojai turėdavo ir žiemojimui skirtus būstus (daugiausiai Svidrų kultūros laikotarpio – vėlyvojo paleolito pačioje pabaigoje arba mezolito pradžioje), kur jie gyvendavo iki kito elnių mušimo sezono. Čia jau randama įvairresnių daiktų – tai ir gremžtukai, rėžtukai, peiliai, ylos ir kt. įrankiai, reikalingi kaului, ragui, medžiui apdirbti, pasigaminti darbo įrankius, nulupti ir apdirbti odą, supjaustyti mėsą ir kt. Dviejų tipų – sezoniniai ir nuolatiniai, arba žieminiai, pastatai išliko iki pat neolito pabaigos.

Kaip atrodė žmogaus būstas?

Lietuvoje iš paleolito laikotarpio (12 500–9600 m. pr. Kr.) tėra ištirta tik keletas pastatų. Tai palapinės tipo statinys iš karčių su atrama viduryje. Viduje buvo židiny. Kartys iš išorės apdengtos kailiais, oda. Dabartinės Sibiro tautelės panašius būstus stato iki šiol, o Grenlandijos eskimai statė tokias iki XX a. pradžios. Kailiu išklotos ir sienos bei grindys. Dūmai išeina pro kūgio formos viršūnę. Lietuvoje to laikotarpio pastatų žymių rasta trijose vietose: Katros apylinkėse (Varėnos raj.), Ežeryno vietovėje (Alytaus r.) ir prie Kretuono ežero – Rekučių I gyvenvietėje (Švenčionių r.). Į tokių pastatų stačiomis negalėjai įeiti, tekdavo lįsti pro angą palei žemę. Reikėjo arba la-

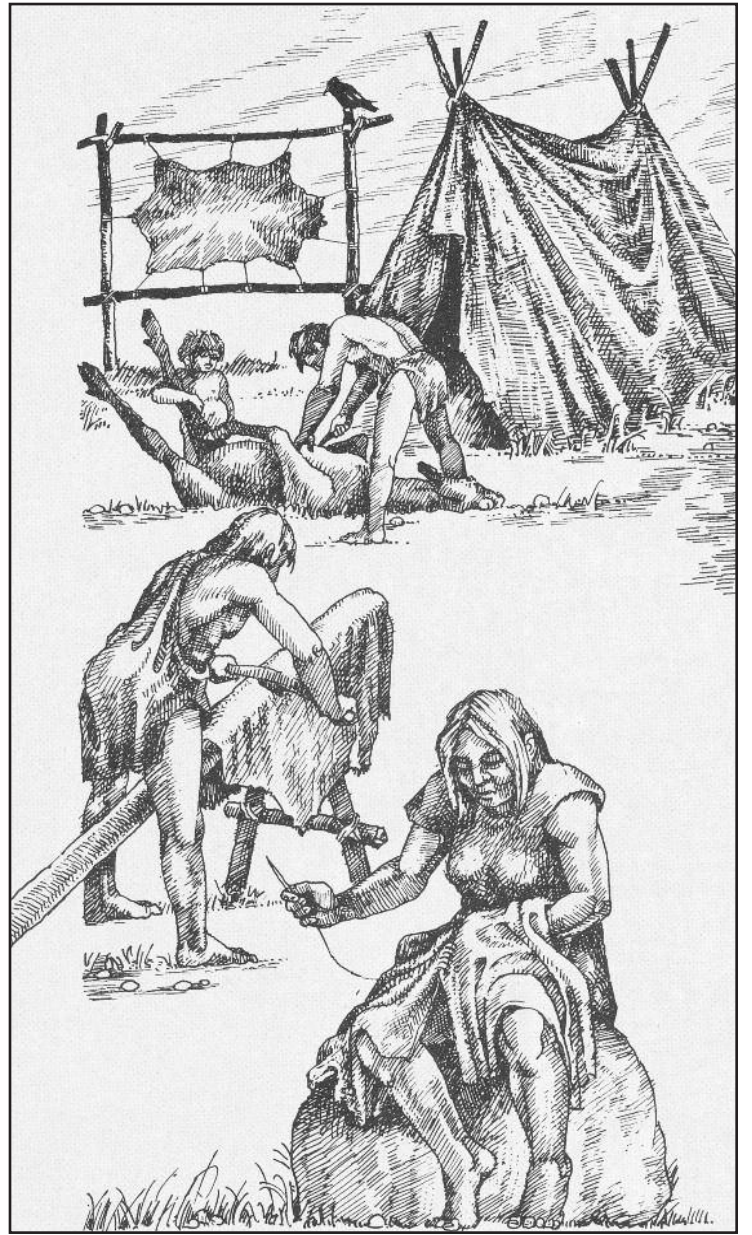
bai susilenkti, arba įropoti keturpėscia. O angą iš išorės dar dengė priemenė – šiek tiek įžemintas ir taip pat dengtas 3–4 m koridorius. Taip įeidamas į būstą mažiau įleidi šalčio. Židiniai buvo įrengti ne tik būste, bet ir šalia būsto – ūkinio pobūdžio laužavietės. Šalia gyvenamųjų būstų randamos ūkinės duobės. Kas jose buvo laikoma ar daroma, mums sunku spręsti, spėjama, kad tai buvo maisto sandėliai.

Vėlesnis – mezolito laikų (9600–5500 m. pr. Kr.) būstas yra dviejų tipų – įgilinti į žemę ir antžeminiai pastatai. Jie vis dar kūgio ar palapinės formos, matyt, dar vis dengiami kailiais, medžių žievėmis. Pastatas ryškiau pasikeitė atsiradus gamybiniam ūkiui, – gyvulininkystei, žemdirbystei, o tai atsitiko jau neolite. Pasikeičia ne tik pastatas, bet ir kiemas, jo išplanavimas. Namas, kokį mes suprantame šiandien – keturkampis statinys – mūsų platumose žinomas iš ankstyvojo neolito, tik pradžioje namai buvo ne rentininio tipo (kai rąstai guldomi gulsčiai), bet statmeni. Iškasus griovį rąsteliai (iki 13–14 cm skersmens) būdavo sustatomi vienas prie kito, o įžeminimui skirti galai užberiami žeme ir kartais dar sutvirtinami akmenimis. Pagrindiniai šulai, kurie laikė pastato su stogu konstrukciją, buvo dar ir storesni (25–30 cm). Kretuono I gyvenvietėje ir kai kur kitur stogai buvo šlaitiniai. Taigi tradicinis šiuolaikinis namas Lietuvoje, galima sakyti, yra vėlyvojo akmens amžiaus atradimas.

Ir mezolite, ir neolite pastatai išliko antžeminiai ir įžeminti – pusiau žeminiai. Pastarieji dažniausiai aptinkami upelių šlaituose, įgriuvose, nuokalnėse, tokiose vietose, kur pastatas galėjo prisiglausti prie kažkokio natūralaus žemės šlaito-sienos. Tokio būsto stogas, matyt, buvo vienslaidis.

Stogas galėjo būti dengtas samana ir velėna – taip šiandien dar dengia skandinavai savo namus šiaurėje. Buvo ir švendrėmis dengtų stogų. Tas dengimo būdas niekuo nesiskyrė nuo XX a. pradžioje dengimo būdo (etnografiniuose regionuose, pvz., Aukštaitijos regioniniame parke arba Neringoje, architektūros paminklo statusą turintys pastatai Lietuvoje privalomai turi būti dengiami arba džiovinomis švendrėmis, arba medžio skiedromis-gontais ir šiandien). Gėgnės buvo sutepamos derva iš taukų, medžio anglies ir sakų, kad ilgiau laikytų. Ir rąstelių galai, kurie būdavo įkasami į žemę, taip pat buvo sutepami derva. Taigi jau nuo pačių seniausių laikų žmogus išmoko medį apsaugoti, nors ir tokiu atveju būstas turėjo būti pertvarkomas ir sustiprinamas mažiausiai kas penkeri metai. Kasinėjimų metu matyti, kad buvo darytos rekonstrukcijos – namas perstatytas, padidintas ar sumažintas, aptinkama naujų įkasimų. Sienos iš statmenų rąstų kartais būdavo iš dviejų eilių, tarp kurių buvo pripilama žemių, samanų, velėnų, lapų ir sutrambuojama. Tokia siena būdavo iki pusmetro storio ir saugojo nuo bet kokio šalčio. O tarp rąstų būdavo prikašiojama samanų, kaip darė ir mūsų seneliai.

Praejus dar 500 metų, neolite, pasirodė ilgoki – iki 12–14 metrų – stačiakampiai namai. Tokiame pastate būdavo ir gyvenamoji, ir ūkinė dalis. Atsirado ir pagalbinių antžeminiai pastatai, kuriuose gal buvo laikomas pašaras, gal naudotas ir ki-

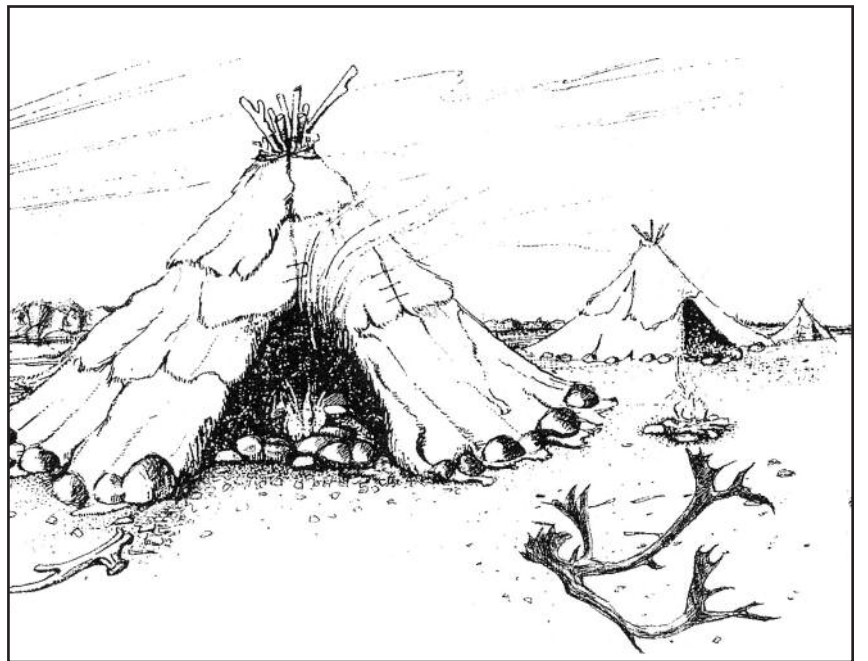

Taip akmens amžiuje buvo apdirbama oda. V. Jurkūno piešinys

tiems reikalam. Formavosi kiemo teritorija, kuri dažnai būdavo aptverta. Už aptvaro kartais būdavo iškasami grioviai, gali būti, kad tai jau buvo gynybinio pobūdžio kiemas, apsaugotas ne tik nuo žvėrių ir skirtas ne tik gyvuliams nakčiai įvartyti, bet gal jau ir apsiginti nuo kaimyninių genčių, kurios gviesėsi į savininko turta.

Mes žinome, kad neolito laikotarpiu egzistavo du ūkio tipai – buvo medžiotojai-žvejai-rinkėjai ir buvo ūkininkai – žemdirbiai-gyvulių augintojai. Galėjo būti, kad socialiai gyvenę ūkininkai buvo apiplėšinėjami, nes jų kiemuose mėsos buvo ne sezoniskai, o visais metų laikais. Toks aptvertas neolitinis kiemas žinomas Kretuono apyžėryje iš IV tūkst. pabaigos. – III tūkst. pradžios pr. Kr. Aptvarai iš III tūkst. pr. Kr. yra rasti ir Šventojoje prie Baltijos jūros.

Tęsinys kitame numeryje

Paleolito pastatai

Leonas Peleckis-Kaktavičius

„Vytauto Osvaldo Virkau meno vizija“ (4)

Iš spaudai rengiamos knygos

Pabaiga. Pradžia 2015 m. vasario 28 d. „Kultūroje“

Problema: Lohengrino stovyklą iškelia į buvusias SS kareivines, kurios Miuncheno šiauriniame priemiestyje. Teks daug anksčiau keltis, o ir kitokių nepatogumų bus. 1946 m. spalio 26 d. buvo paskutinė senojoje gimnazijoje. Liūdnas spalio trisdešimtosios įrašas: „Taip nuobodu, kai nėra gimnazijos. Apvaikščiojau miestą, bet niekur nieko gero. Visi skuba, bėga. Pavydžiu vokietukams: jiems gerai, jie turi ką veikti. O kas iš mūsų? Dabar man vėl didžiausias vargas, taip toli reiks eiti. Mūsiškiai taip priprato prie lagerio, kad už jokių pinigų į miestą keltis nenorėtų. Taip visi susigyveno lageryje, kad sunku inteligentą atskirti nuo paprasto žmogaus”.

Dar vienas įdomus pomėgis: klausytis giedojimo bažnyčioje. Įdomiausia, kad Vytautas ne iš giliai tikinčiųjų giminės, tačiau giesmės jam sukelia ypatingus jausmus, daugybę minčių. „Visi siekia to pačio, tik kiekvienas kitaip”, – lapkričio antrąją pažymi dienoraštyje, porą dienų iš eilės praleidęs bažnyčioje. Čia ir pusę puslapio užimantys dainos „Ruduo, ruduo – liūdesio pilni laukai” žodžiai bei gaidos.

Ne tik nuvykimas į gimnaziją tapo sudėtingas („visur baisiausia spūstis, daugybė žmonių, tenka praleisti kelis autobusus, kol patenki į vieną iš jų”), bet ir kai kurie mokytojai pasikeitė, o svarbiausia – nėra pinigų, neaiškus rytojus, todėl ir į koncertus ar operą kol kas nėra už ką nueiti ar knygą nusipirkti. Jei geriau mokėtų kalbą, pasirinktų vokišką Kaizerio Vilhelmo gimnaziją.

Smagus prisipažinimas: „Pradėjau labiau ir daugiau mokytis. Bet visgi dar tinginio visiškai išvartyti neįstengiu” (XI.17).

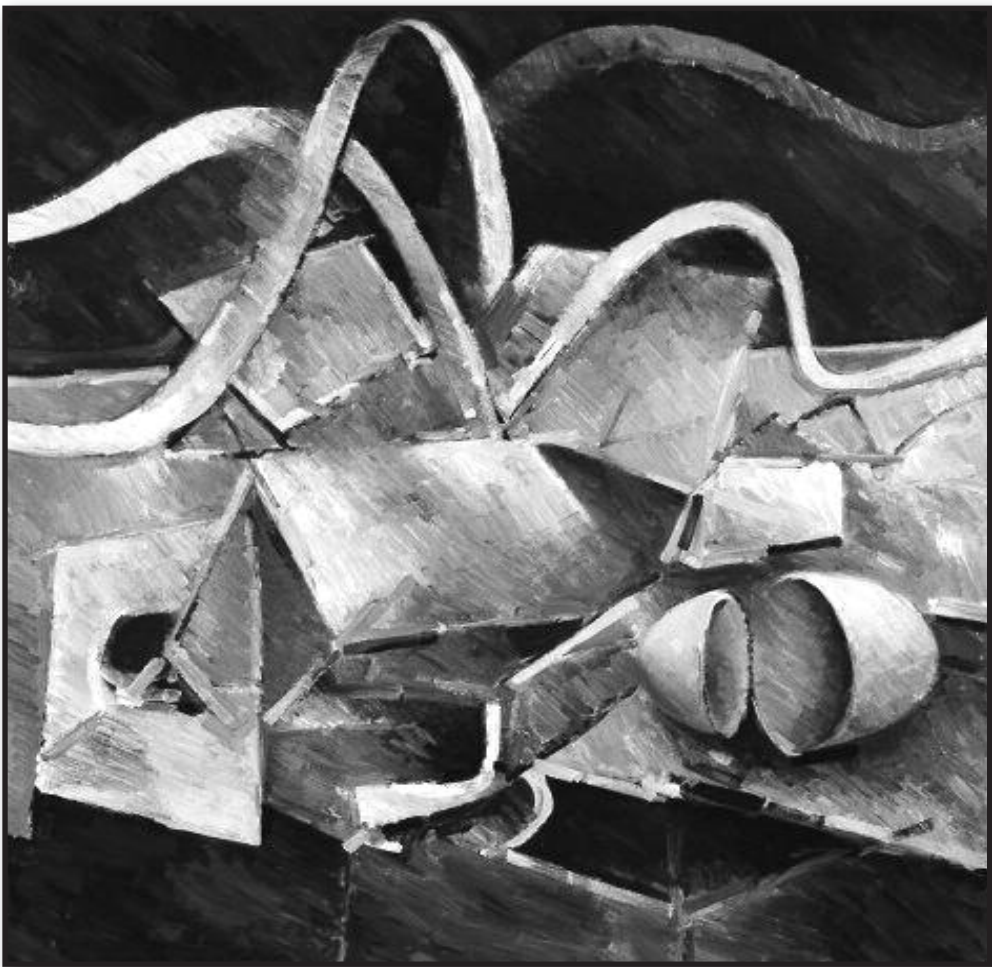
Dar vienas Lietuvos prisiminimas: „Pradėjau laukti pavasario, kada vėl galėsiu rinkti augalus. Kad dabar būčiau Lietuvoje, namuose! Neseniai sapnavau Repšius, savo darželį, viskas, rodos, auga, bet tik siek tiek menčiau. Narcizai žydi... Ak, kad taip iki pavasario grįžtume. Kibčiau visomis jėgomis prie darbo. Koks būtų malonumas savo namuose. Kiek dabar naujų minčių, kiek patyrimo botanikos srityje. Parsivežčiau ir nemažai knygų. Bet ką dabar padarysi, kad likimas toks sunkus, kad tokią naštą reikia nešti svetimaj žemėj. Kada ateis ta diena, kai galėsime grįžti į tėvynę? Juk ji ateis, bet tik kada? Kada išauš tas laukiamas rytas?” (XI.27).

Trečios Kalėdos išeivijoje buvo nelinksmos, kaip ir praėjusios. Išvakarėse Virkau šeima gavo tris butelius pieno, keturis pakelius saldinių ir pakelį šokolado. Anot Vytauto, labai dosnus šį kartą Raudonasis Kryžius, tik teta UNRRA nelabai vaisinga. Gimnazistai labiausiai pradžiuogino dovanų gauta knyga „Naturgeheimnis” ir pratesta žurnalo „Orion” prenumerata. Gruodžio viduryje buvo pasiryžęs išmokyti šokti, kad per šventes nereikėtų nuobodžiauti, tačiau kol kas nepavyko. Ir Naujieji sutikti nuobodžiai. O po švenčių lakstė po knygynus ir popieriaus krautuves, tačiau ko ieškojo, negavo.

Dar liūdnasnis įpusėjus 1947 metų sausui. Ir ne tik dėl anginos ir aukštos (40° C) temperatūros bei gimnazijos vakaro, kuriame negalės dalyvauti: „Vokietija tikrai jau baigiasi. Nėra pas mus jau vandens, silpnas gasas, šviesa, nėra malkų, anglių, visiškai nieko. Lauke – net iki -21° C. Tikras Sibiro šaltis, kai nėra kuro. Sako, kad sausio pabaigoj ir vasario pradžioj vėl užplūs nauja šalčio banga iš rytų”.

Vis niekur negalima gauti popieriaus. Vytautui jis reikalingas ne tik piešiniams, bet ir eilėraščių vertimams. Pastaruoju metu buvo susižavėjęs Maria Kopnicka. O štai šiandien, vasario aštuntąją, į rankas pateko Coventry Patmore (1823–1896) eilės, į vokiečių kalbą išverstos Friedhelmo Kempe’s. Bene labiausiai pavyko eilėraščio „Žaislas” vertimas:

*Ir Tu žinai, kokiū būdu
Širdis mūsų džiaugsmą rašo,
Kodėl mes gerumą ir didybę Tavo
Taip mažai, retai minėjom.
Taigi, neleisk sau, Tėve, to daugiau;*

Vytautas Osvaldas Virkau. Dėžėj buvo kiaušinis. Drobė, aliejus

*Kaip aš, Tu irgi molio kūrinys.
Suminkštink savo pyktį ir sakyk:
„Mano kūdikiai vargšeliai laukia”.*

Vasario 16-osios išvakarėse Vytautas turėjo rimtą įpareigojimą – parašyti atsišaukimą popiežiui. Minėjimo gimnazijoje metu taip pat buvo pagarsinti ir atsišaukimai Amerikos lietuviams bei Eleonorai Roosevelt. „Kad taip trisdešimtoji Vasario 16-oji būtų švenčiama laisvoj, nepriklausomoj Lietuvoj!” – graži, deja, neįgyvendinama svajonė.

Kovo viduryje Vytautas pergyvena, kad dėl pavasario labai sunku prisiversti paimiti į rankas knygą ir kad šį trimestrą Remigijus Gaška tikriausiai užims jo, pirmojo mokinio, vietą. Užtat netikėtai pačiam sau susidomėjo stenografija ir, atrodo, neblogai sekasi. Kol kas nežino ar iš to bus kokia nauda. Be to, perskaitęs Sergejaus Aksakovo „Familienchronik” („Šeimos kronika”), panoro išmokyti rusiškai ir panašias knygas skaityti originalo kalba.

Žinoma, septyniolikmečiui rūpi ir tai, kas jų, atsidūrusių toli nuo tėvynės, laukia ateityje. Daug visokiausių spekuliacijų, kalbų. Galgi nebus DP* prievarta repatrijuojami?

Dienoraštyje – vis dažnesnės literatūrinės improvizacijos. Ypač smagiai aprašyta vasaros audra. Tai skaitant gali pagalvoti, kad šio gimnazisto laukia literato ateitis. Ko gero, iš tikrųjų bus gerą įtaką padaręs perskaitytas Johanno Wolfgango Goethe’s dienoraštis. „Mokausi ir aš savo rašyti”, – neatsitiktinė eilutė.

Paskutinė diena gimnazijos penktoje klasėje (V.3) užtruko nuo ankstyvo ryto bažnyčioje iki vėlaus vakaro, iškilmingo brandos atestatų įteikimo aštuntokams. Pirmiesiems kitų klasių mokiniams buvo įteiktos dovanos. Vytautui atiteko anglų-lietuvių-vokiečių kalbų žodynas. „Gera dovana, bet galėjo būti ir geresnė”.

Tuščiai leisti gimnazistiškų atostogų nelinkęs. Pradžiai visai smagi – gegužės penktąją netikėtai žiūrėjo baletą. Jaunuolio vertinimai gana kritiškai („Didelis minusas, kad be orkestro, o tik pianinas. Tada būtų visiškai kita nuotaika”). Sudomino knygyne lange išstatyta Marijos Alseikaitės-Gimbūtenės „Die Bestattung in Litauen”. Labai norėtų įsigyti, bet kišenėje tik keturios reichsmarkės. Profesorė Anni Simmerlein šlifuoja pasiekimus stenografijoje. Turi ir dar vieną užsiėmimą – žyduką mokinį, kuriam angliškus žodžius verčia į lenkų. O

pats nori patobulinti savo vokiečių kalbą, todėl pradėjo skaityti detektyvinius romanus, nors tokia lektūra ir ne prie širdies. Susidomėjo laikraščio pranešimu, kad grafikas Vytautas Kazimieras Jonynas laimėjo konkursą pašto ženklų serijai sukurti. Šiandien juos jau matė, tikrai gražūs. O vienas jų – su generolu Ney – tikras šedevras. Tačiau visa serija kainuoja net 140 RM. Būtų pigesni, jau būtų išsigijęs.

Iš senojo meno parodos, kurioje galima buvo susipažinti su 47 žymiųjų meistrų kūriniais, Vytautas grįžo sužavėtas. Gan įdomūs ir netikėti kai kurie būsimąjo dailininko vertinimai: „Kai kurie dalykai ypač gražūs: Rubens’o „Leupido dukterų pagrobimas”, „Dailininkas su savo pirmąja žmona Isabella Brant” (Isabellos komiškas veidukas), „Amazonių karas” (puikus, išbaigtas, beveik kad gražiausias), „Gamtos vaizdas su vaivorykste” (pirmieji saulės spinduliai ir vaivorykstė. Ir žmonės linksmai), „Suzana maldyklėje” (ypatinga Suzanos veido išraiška), „Gamtos vaizdas su karvių kaimu” (labai natūralios pozos ir judesiai), „Monoritų vienuolės” (gražūs, asketiški veidai. Puiki išraiška. Ypatingos pilkšvai rusvos spalvos); Van Dyck „Prekybininkas Seb. Lerse” (gražus juodo fono portretas), „Autoportretas” (puikus), „De Nola žmona su dukrele” (inteligentiška, kenčianti, rūpestinga motina); Paolo Veronese jau visai kitos rūšies, paveikslai apima daugiau gamtos. Giovanni Busi „Marija su vaiku” – daug tamsesnis. Theotokopoul’os (El Greco) primena prancūzų modernizmą, spalvos juodos, išraiškos labai geros, veidai labiau asketiški, ne tokie, kaip Rubens’o ar Rafael’io. Jacop’o Tintoretto „Marsas, Venus ir Vulkanas” – labai geras. Tizian’o Vecelli’o „Kaizeris Karolis V” dažnai matytas istorijos vadovėliuose, senoviškai gražus veidas, siek tiek primena Martyną Liuterį” (V.15). Baigdamas komentarus pasidžiaugia, kad jau atidaryta Vokiečių muziejaus biblioteka.

Po poros dienų atostogaujantis gimnazistas jau veria Bayerisches Nationalmuseum duris, kur tuo metu galima susipažinti su Augsburgio katedros vitražais, sukurtais maždaug 1120–1130 metais. Ten rodomi ir įvairūs rankraščiai su ypatingais papuošimais. „Mane visi seni dalykai labai traukia”, - prisipažįsta. Vasarą čia planuojama surengti kiniškojo meno parodą, būtinai eis.

Savo parodą ruošia ir gimnazistai. „Turim daug piešti”, – trumpas, be detalių įrašas (VI.2). □

*Displace Persons (išvietinti žmonės)

Kultūros kronika

Lietuvė fotomenininkė Ieva Austinskaitė pateko į svarbaus konkurso „Signature Art Prize 2015“ finalistų sąrašą. Ji varžosi dėl pagrindinio apdovanojimo fotografijos ir kino kategorijoje. Šio tarptautinio konkurso tikslas – remti perspektyviausius jaunuosius menininkus jų karjeros pradžioje. Ieva Austinskaitė pristato projektą „Keleiviai“, kuriuo siekia išreikšti žmogaus vienišumą. Nuotraukų serijoje atsispindi personažų asmeninės istorijos, taip pat ir miesto gyvenimo tendencijos – apatija, nuovargis, susvetimėjimas ir atsi-
rbojimas.

Kovo 12 dieną Londone Velso princas Čarlzas įteikė smuikininkei Agatai Daraškaitei prestižinį Karališkojo muzikos koledžo apdovanojimą už išskirtinius nuopelnus studijų metu – „The Queen Elizabeth The Queen Mother Rose Bowl“ (Karalienės Elžbietos Motinos Karalienės Rožės Taurė). Agata Daraškaite – aktyvi kamerinės muzikos atlikėja, turinti išskirtinę aistrą istorinei muzikai. Būtent tai ją įkvėpė įkurti styginių kvartetą, atliekantį klasicizmo ir ankstyvojo romantizmo laikotarpių kamerinius kūrinius tiems laikams būdingais instrumentais. 2013 metų vasarą Agata Daraškaite pradėjo groti Gidono Kremerio vadovaujamame kameriniame orkestre „Kremerata Baltica“. Kartu su šiuo orkestru atlikėja apkeliaavo ne tik Europą, bet ir Vidurio Rytus bei Šiaurės Ameriką.

Nuo kovo 9 iki balandžio 28 d. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Tado Vrublevskio skaitykloje veiks paroda, skirta paminėti literatei Pranciškai Uršulei Radvilenei (1705–1753) ir jos kūrybai. Pranciška Uršulė Radvilienė (1705–1753) – rašytoja, dramaturgė, kūrusi lenkų ir prancūzų kalbomis. Kunigaikštienė kilusi iš didikų Višnioveckių. Kultūros tyrėjai labiausiai pabrėžia šios moters indėlį propaguojant ir atnaujinant Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos teatrinį gyvenimą, puoselėjant rūmų teatrą Nesvyžiuje. Pranciška Uršulė tėvų namuose gavo puikų išsilavinimą, išmoko italų ir prancūzų kalbas, domėjosi grožine literatūra, kelionių aprašymais, sako-
ma, buvusi fenomenalios atminties, galėjusi iš atminties cituoti seimų ir konstitucijų nutarimus. Be to, turėjo kūrybiškumo gyslelę: teatro pastatymams bandė pritaikyti ypač jos mėgto Moljero, taip pat Voltero, Zbignevo Morš-
tino kūrinius, pati rašė dramas.

Konstanco suvažiavimui – 600

Atkelta iš 4 psl.

Šis juodaskvernis riteris iškel-
tu kalaviju ir senosios Lietuvos her-
be pavaizduota kepurė kol kas lieka
nepaaiškintomis figūromis Lietuvos
heraldikoje.

600 metų istorijos pamokos mums ir Europai

Tradiciniai istoriniai ryšiai su
Vakarų Europa, jų svarba, XV a.
Europos parlamentinių pagrindų už-
uomazgos, pirmasis krikščioniškos
Lietuvos pasirodymas tarptautinia-
me forume, pirmasis didelis diplo-
matinis laimėjimas verčia prisimin-
ti Konstancos suvažiavimą, per-
mąstyti jo pamokas, peržvelgti išli-
kusį mums svarbų palikimą. Lietu-
vos reikalų perkėlimas į tarptautinę
europinę erdvę suteikė galimybę iš-
garsinti ir pristatyti mūsų valstybę,
jos valdovus, Lietuvos viziją. Tai ne
tik atnešė gerus rezultatus, bet galu-
tinai įtvirtino Lietuvą europinėje
erdvėje. Išmintinga Lietuvos valdo-
vų diplomatija, puikus delegacijos
narių pasirošimas ir Lietuvos rei-
kalų pristatymas šio tarptautinio
forumo metu leido apginti savo ša-
lies interesus ir atvedė prie LDK
diplomatinės laimėjimo tarptauti-
niu mastu – laimėtos žemaičių bylos
prieš Vokiečių ordiną.

Kronininkų dėmesys Lietuvai ir
jos delegatams paliko daug įdomių
momentų mūsų istorijai. Lietuva bu-
vo pripažinta kaip pilnateisė Euro-
pos atstovė, savarankiška valstybė.
Ir tai puikiai matome iš kronikų me-
džiagos. Kronikose atvaizduotos Lie-
tuvos vėliavos ir herbai tuo metu
reprezentavo ne tik mūsų valdovus
ar ten nuvykusius didikus, bet ir pa-
čią Lietuvą. Su šiomis vėliavomis ir
suvažiavime užfiksuotais Lietuvos
žemių ir jos didikų herbais buvome
pristatyti ne tik Konstance, bet ir
to meto Europoje. Šie XV a. II dešimt-
mečio kronikininkų atvaizduoti di-
dikų herbai, LDK valdovų vėliavos
ir kita išlikusi istorinė medžiaga
turi didelę istorinę bei kultūrinę ver-
tę ir yra svarbi Lietuvos istoriniam
paveldui. Todėl 600 metų Konstan-
co suvažiavimo jubiliejus yra gera
proga, suteikianti galimybę arti-
miau susipažinti ir su jo istoriniu
palikimu Lietuvai. □

Naudota literatūra ir šaltiniai:

1. **U. Richentalis. Konstanco kronika.**
Niujorkas, Niujorko viešoji biblioteka, Spen-
cer rinkiniai. 1460 m.

<http://digitalgallery.nypl.org/nypl-digital/dgkeysearchresult.cfm?adv-word=spencer+32&s=1&f=8>

2. **U. Richentalis. Konstanco kroni-
ka.** Karlsruhe, Badeno valstybinė biblio-
teka, St Georgen 63. 1470 m. <http://digital.blbkarlsruhe.de/urn:nbn:de:bsz:31-37921>

3. **U. Richentalis. Konstanco kroni-
ka.** Praha, Nacionalinė Čekijos respublikos
biblioteka, 1464 m. http://www.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.php?rquest=show_tei_digidoc&docId=set20080808_106_98

4. **U. Richentalis. Konstanco kroni-
ka.** Štutgartas, Viurtembergo valstybinė

biblioteka, 1465–1467 m.

http://digital.wlbstuttgart.de/index.php?id=6&no_cache=1&tx_dlf%5Bid%5D=613&tx_dlf%5Bpage%5D=9

5. **U. Richentalis. Konstanco kroni-
ka.** Heidelbergo universiteto biblioteka,
Augsburgas, 1483 m.

<http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/ir00196000/0362>

6. **U. Richentalis. Konstanco kroni-
ka. Veimaras. Kunigaikštienės Anos
Amalijos biblioteka,** Augsburgas, 1483
m.

http://oraweb.swkk.de/digimo_online/digimo.entry?source=digimo.Digitale-anzeigen&a_id=4579

7. **U. Richentalis. Konstanco kroni-
ka. Bavarijos valstybinė biblioteka
(BSB),** Augsburgas, 1483 m.

http://inkunabeln.digitale-sammlungen.de/Seite_R-178,1,.html

8. **U. Richentalis. Konstanco kro-
nika. Kongreso biblioteka, JAV,** Augs-
burgas, 1483 m.

http://lcweb2.loc.gov/cgibin/ampage?collid=rbc3&file=rbc0001_2008rosen0097page.db&recNum=8

9. **U. Richentalis. Konstanco kroni-
ka.** Karlsruhe, Baden valstybinė biblioteka.
1500 m.

<http://digital.blb-karlsruhe.de/urn:nbn:de:bsz:31-37918>

10. **K. Grunenbergas.** Riteriai ir didikai
Konstance. **Bavarijos valstybinė biblio-
teka (BSB),** 1480 m.

<http://daten.digitale-sammlungen.de/~db/0003/bsb00035320/images/index.html>

* * * *

11. M. R. Buck. Ulrichs von Richental.
Chronik des Constanzer Concils. Tübingen
1882. (Reprint from the collections of the
University of California Libraries).

12. St. Clemmensen. Arms and Peop-
le in Ulrich Richental's Chronik des Konzils
su Konstanz 1414-1418. Farum, Denmark,
2011.

13. St. Clemmensen. The Heralds
book. al Livro de Arautos al. De ministerio
armorum. Farum, Denmark, 2011.

14. St. Clemmensen. Conrad Gru-
nenberg's Wappenbuch. Farum, Denmark,
2009.

15. Z. Ivinskis. Rinkiniai raštai. T. III. Ro-
ma, 1998. p. 420–427.

16. A. Janulaitis. Žemaičiai ir bažny-
tinis seimas Konstancijoje. Lietuvių tautos
praetis. T.4. (15-16) Chicago, 1980. p.
261–317

17. K. Kup. Ulrich von Richental' Chro-
nicle of the Coouncil of Constance. 1903.
p. 1–20.

18. K. Kup. The illustrations for Ulrich
von Richenta's Chronicle of the Council of
constatnce in Manuscripts and books. The
papers of the Bibliographical Society of
America. V 34, Portland, Maine. 1940. p.
1–16.

19. F. Welsh. The battle for Christen-
dom. New York, USA. 2009

